

ZDROJE BRNĚNSKÉ EKONOMICKÉ ŠKOLY A JEJÍ INSPIRACE

Kamil Fuchs

Úvod

Ekonomie brněnské školy představuje významný proud ve vývoji českého ekonomického myšlení, který se zformoval a jako vlivný působil po vzniku samostatné Československé republiky. Jeho vliv byl fakticky potlačen událostmi února 1948. Časově tedy pokrývá meziválečné období. Ekonomie školy se utvářela pod vlivem osobnosti K. Engliše, který výrazně přispěl k institucionálnímu ukotvení národohospodářské nauky na brněnské technice a následně na univerzitě. Škola představuje proud českého ekonomického učení, jehož centrem se stala Právnická fakulta Masarykovy univerzity. Ke škole je možno zařadit blízké spolupracovníky Engliše (především Jan Loevenstein) i pokračovatele, mezi kterými je nutno uvést především Vladimíra Vybrala a Václava Chytila.¹ O tom, že okruh spolupracovníků byl mnohem širší, je možno učinit si obrázek např. přehledem publikací uveřejněných ve Sbírce spisů právnických a národohospodářských, které vydávali právě Karel Engliš a František Weyr. Mezi spisy byla hojně zastoupena i díla orientovaná především na národohospodářskou nauku, případně finanční vědu.²

Cílem stati je identifikovat základní souvislosti utváření teleologické metody, posoudit vliv těchto souvislostí na celkové pojetí národohospodářské vědy v kontextu tehdejšího stavu ekonomické teorie. Ukázat nevyužitý potenciál přístupu, jako jednu z inspirací pro soudobou ekonomii, která se rovněž ocitla v situaci, ve které hledá své východisko dalšího rozvoje.

1. Faktory ovlivňující konstituování metody národohospodářské vědy

Pokud jde o vnitřní faktory, zcela dominující jsou osobní předpoklady těch, kteří stáli u zrodu a profilování, tzn. K. Engliš a Fr. Weyr. Jisté myšlenkové souznění bylo nepochybně založeno již tím, že se oba v době univerzitních studií účastnili seminářů A. Bráfa na pražské Právnické fakultě. A i když po odborné stránce (vědecké i pedagogické) se následně profilovali odlišně, je vliv národohospodáře Engliše i právní filozofie Weyrovy snadno identifikovatelný. Oba kladli důraz na problematiku metody národohospodářské vědy, která se stala skutečným jádrem při vzniku školy, ale i v procesu jejího dalšího vývoje.

Význam a kontext uvedené skutečnosti se stane zřejmým, pokud zohledníme vnější faktory ovlivňující konstituování školy. Na rozdíl od složitého hledání identity ekonomické teorie u jejich učitele Bráfa, je ekonomické myšlení školy ovlivňováno hned několika významnými vlivy, které charakterizují stav ekonomie a profilují hledání východisek. K těmto vlivům patří zejména:

- dvojí spor rakouské školy:
 - jedním je spor o metodu, který probíhá již mezi Mengerem a Schmollerem, který je významný pro české ekonomické myšlení již tím, že vymaňování z kamerálního kontextu se odehrávalo ve poměrně úzké vazbě na probíhající proměny v německém

¹ V letošním roce uplynulo 100 let od narození V. Chytila a 105 let od data narození V. Vybrala.

² K významným příspěvkům je možno zařadit: V. Mildschuha, J. Čahu, C. Horáčka, F. Zemana, J. Mayera, M. Hornu, A. Šourka, jejichž práce byly publikovány v meziválečném období.

ekonomickém myšlení, zatímco kameralistika byla vnímána jako reziduum rakouského vlivu. Spor má zásadní význam pro vymezení samotného předmětu národohospodářské vědy a adekvátnosti metod zkoumání;

- druhým je spor, který nemá institucionálně vymezený rámec, ale je dán tím, že v 90. letech XIX. století se obsahově rozchází učení rakouské školy, která stála u zrodu marginalistické revoluce a podílela se jak deklarovaním, tak praktickým užitím metodologického individualismu a teorie mezní užitečnosti na konstituování základů neoklasické ekonomie s dalším vývojem neoklasické ekonomie.

Právě vývoj pojetí neoklasické ekonomie, zejména v souvisejících s rolí hospodářství ve společnosti a od toho se odvíjející širší pojetí otázek, kterými by se měla ekonomie zabývat, ovlivnil formování přístupu brněnské školy.

- rostoucí disharmonie mezi přístupem neoklasické ekonomie, která byla rozpracovávána jako teorie mikroekonomická a na druhé straně postupně narůstající problémy s výrazným makroekonomickým rozměrem. K těm patřily otázky měny a kupní síly peněz, ale také např. vývojové tendence hospodářských cyklů, které motivovaly potřebu makroekonomické teorie hospodářství;
- nepochybně závažnou okolností byla rovněž skutečnost, že vývoj ekonomické teorie neoklasického směru neotevíral prostor k otázkám role a funkce státu v hospodářství a v sociálních dopadech hospodářských procesů. Přitom bylo poměrně hluboce ukotveno v ekonomickém myšlení přesvědčení o nutnosti narůstající role státu;
- nepochybně významným se stalo rovněž to, že v průběhu 20. let XX. století je nastolen a probíhá postupně proces přehodnocování v úplně základní otázce fungování tržních systémů, týkající se charakteru konkurenčních vztahů a jejich dopadu na autoregulační schopnosti trhu.

2. Metoda a pojetí národohospodářské vědy

K okolnostem, které poznamenaly zrod učebnicového výkladu národohospodářské vědy nepochybně patří skutečnost, že na půdě českých zemí dochází k opožděnému překonávání kamerálních tradic interpretace hospodářských otázek. Pomineme-li kamerální historii, která měla svá specifika i její postupné překonávání, je možno počátky učebnicového výkladu, který formoval myšlení Engliše a jeho dobových současníků, spojit s rokem 1882, kdy vznikla česká univerzita. Již v následujícím roce vydal Josef Kaizl *Národní hospodářství* (1883), které bylo pod zjevným vlivem historické školy, i když samotný Kaizl formuloval jako hlavní úkol svého spisu popsat skladbu národohospodářskou jaká je a nikoliv jaká by měla být, případně jak toho dosáhnout. Jednalo se o komplexní dílo, které si kladlo za cíl seznámit českou odbornou veřejnost, zejména studující, se základními poznatky národohospodářské vědy.

Hospodářství chápe Kaizl jako promyšlenou činnost člověka, při které jde o co nejúplnější uspokojení potřeb pomocí nejmenšího nákladu. Jde tedy o činnost rozumovou, přičemž se ale musí odlišovat

- *činnost technická* – výroba určitého množství statků, určité jakosti na určitém místě a v určité době;
- *činnost ekonomická* – což je postup podle zásady hospodárnosti.

Již v tomto spisu je zřejmý vliv marginalistické revoluce, což je patrné u základní kategorie, kterou je hodnota. V jeho podání je hodnota význam (důležitost), který člověk přisuzuje jakémukoliv statku. Když tedy posuzuje náklady na opatření statku, poměřuje je s užitkem z jeho použití. Hledá minimum nákladu a maximum užitku. Zdůrazňuje, že hodnota je kategorie nejen psychologická, ale také poměrová (relativní), a je výsledkem porovnání.³

Cena je peněžním vyjádřením směnné hodnoty statků a utváří se poměrem mezi nabídkou a poptávkou. Zdůrazňuje však, že existují hranice, které nemohou být tímto poměrem překročeny. maximální hranicí je nejvyšší platnost užitková, kterou pocituje někdo z kupujících a minimální hranicí ceny je nejnižší platnost nákladová, kterou pocituje někdo z nabídkové strany. V souladu se způsobem přístupu marginalistů rovněž zdůrazňuje, že má-li se utvořit rovnovážná cena, musí platit:

- všichni účastníci trhu si musí počínat tržně;
- musí být konkurence;
- musí být umožněno, aby na straně poptávky odstoupili ti, jejichž pocit užitku je chabý, na straně nabídky ti, jejichž pocit nákladový je příliš velký.

Všeobecně a ve vztahu k brněnské škole zvláště, je považován za dominující osobnost českého ekonomického myšlení 19. století Albín Bráf (1851–1912), jehož mezinárodní věhlas nedosáhl úrovně Kaizla a rovněž jeho publikační činnost byla skromnější, ale jeho přístup byl hodnocen jako promyšlenější a fundovanější. Na rozdíl od Kaizla se i více soustředil právě na národohospodářskou vědu a významnější byl jeho vliv na budoucí generaci.⁴

K vymezení předmětu národohospodářské nauky přistupuje obdobně jako Kaizl. „Slovem hospodářství ... naznačujeme všem lidskou činnost, jejímž cílem jest opatření ukojení potřeb lidských zevními prostředky, tzv. statky zevními. ... Člověk se snaží vést si v těchto věcech účelně, t.j. na příklad nejenom si vybírat pro danou potřebu vhodnou látku a nástroje, nýbrž zejména též upravovati všude oběti tak, aby byly co možno nejúčinnější, aneb jinak, aby se dosáhlo prospěchů (užitků) poměrně nejvyšších obětmi poměrně nejmenšími. V této snaze osvědčuje se tzv. zásada hospodárnosti.“⁵ Významný je ovšem i kontext přístupu vědy zabývající se hospodářstvím, kde Bráf nejen zdůrazňuje, že „...předmětem jejím jest hospodářská stránka života lidského společenství,“ ale především se zde vyhraňuje vůči alternativním přístupům, mezi kterými probíhal spor. „Z toho plyne, že věda národohospodářská se neobmezuje na úkazy, souvislosti a vývoje uvnitř určitých konkrétních hospodářství národních, ...aniž se obmezuje pouze na to, co s abstraktním pojmem národního hospodářství ve smyslu onom souvisí, nýbrž zahrnuje vůbec všechny jevy souvislosti a vývoje hospodářské, i takové, které nejsou v příčinné souvislosti s uzavřením určitých společenských celků lidských svazky politickými.“⁶ Taková hospodářská věda může sledovat tři cíle:

³ Blíže např. Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948. Brno, Masarykova universita 1997, nebo Fuchs, K., Lisý, J.: Vývoj ekonomického myšlení do nástupu marginalistické revoluce. Brno, MU ESF, 2003.

⁴ Bráf byl autorem mnoha menších prací, ale teprve jeho žákům Cyrilu Horáčkovi a Josefu Gruberovi se podařilo shromáždit a postupně utřídit tyto práce a vydat dva rozsáhlé soubory: Spisy dr. Albína Bráfa ve třech svazcích (vyšlo v letech 1913–1915), Albín Bráf, Život a dílo (soubor má 5 dílů, vycházelo v letech 1922–1925).

⁵ Spisy dr. Albína Bráfa. Díl I. Sv.I. Národohospodářská teorie. Praha, 1913. Str.1.

⁶ Tamtéž, str. 14.

- vysvětlovat a objasňovat konkrétní hospodářské jevy, jejich souvislosti a vztahy. Je to studium historické a popisné, včetně statistiky;
- zajímá se o to, co se v hospodářském dění a v hospodářstvích pravidelně opakuje, co je různým jevům společné a co je pro ně typické. Hledá pravidelnosti (hospodářské zákony) toho co je, stejně jako to dělají vědy přírodní. Hledat a vysvětlovat zákony je úkolem národohospodářské teorie;
- z historického a teoretického poznání lze vyvodit všeobecná pravidla, zásady, maxima pro praktické hospodářské jednání. To je úkolem praktické vědy národohospodářské. Je-li subjektem stát, pak jde o národohospodářskou a finanční politiku.

Bráf orientoval české myšlení a své žáky k důrazu na metodu národohospodářské vědy. Dbal na přiměřenost metod a přitom z této pozice kriticky hodnotil ostatní školy:

- klasické politické ekonomii vytýká že postupovala především metodou dedukce;
- historické škole pak vytýká to, že se zřiká poznání absolutních hospodářských zákonů. Na druhou stranu vyzvedává její význam pro studium vývojových tendencí, stejně jako zohlednění etických souvislostí.

Ve výkladu jednotlivých kategorií se pohybuje v pojetí odpovídajícím již probíhající marginalistické revoluci. Toto pojetí národohospodářské vědy tvořilo východisko rodící se brněnské školy. Je-li vymezen předmět zkoumání, je právě metoda jednotlívým prvkem ekonomických škol. Její místo v Englišově národohospodářské nauce a následném procesu vývoje brněnské školy bylo umocněno všeobecně vnímanou potřebou vytvořit nový systém ekonomické teorie, opírající se o originální metody, jež by umožnily překročit hranice dobových problémů ekonomie. Proč byl kladen takový důraz na metodu je pochopitelné z přiblížení dobového kontextu a vnímání stavu ekonomické teorie. Celkovou atmosféru a kontext postihl velmi zdařile V. Vybral, když s určitým časovým odstupem publikoval recenzi na Englišovu knihu „Soustava národního hospodářství“.

„O Englišově „Soustavě“ jest nadto třeba konstatovat, že je v ní podáno řešení obtížné problematiky celého vědeckého oboru ... nutno uznat jedinečné úsilí autorovo o vytvoření opravdu vědeckých, tj. teoretických předpokladů pro řešení problematiky, která během dosavadního vývoje stávala se až příliš často kořistí jednostranných ideologií a hospodářskopolitických směrů, které se rády vydávaly za výlučné a všeobecně platné řešení hospodářských a sociálních otázek ... pro teoretickou vědu hospodářskou – hodnou opravdu názvu teorie a vědy – jsou ony myšlenkové a praktické směry jen materiálem, z něhož je třeba vybudovat vědeckou stavbu představující soustavu poznatků o daném předmětu. Tento úkol řeší přítomné Englišovo dílo způsobem ojedinělým v celé dosavadní literatuře hospodářské vědy.“⁷ A pokračoval zdůrazněním jedné ze souvislostí, která ve svém důsledku vymezuje, v čem spočívá mj. posun podobně utříděného výkladu brněnské školy: „Systematickým rámcem, v němž Englišovi jako mladému adeptu podávaly se výsledky soudobého hospodářského bádání, byla trojdílná koncepce národohospodářských disciplín, které akademická tradice středoevropská spojovala od dob Rauových pod společným názvem „politická ekonomie, rozpadající se na výklady národohospodářské teorie, národohospodářské politiky a finanční vědy... Středoevropské zpracování této teorie respektovalo částečně jednak výsledky bádání historické školy národohospodářské, uplatňující hlavně poznatek o historické podmíněnosti

⁷ Vybral, V.: První soustava národního hospodářství. Obzor národohospodářský, 1938, č. 6, str. 381-382.

hospodářských institucí kapitalistického řádu a o významném vlivu státu v tomto vývoji, jednak i teoretické výsledky rakouské školy subjektivní hodnoty při výkladu směny, cen, kapitálu a některých ostatních základních jevů hospodářských. ... Tento obsahový eklekticismus byl naukou převládající i v užším českém prostředí národohospodářském ... eklekticismus byl tu dále pod silným vlivem praktických potřeb národa dospívajícího po obrození literárním a politickém k obrození národohospodářskému. Máme-li shrnout naše předválečné pěstitele národního hospodářství pod společný název, nechybíme podstatně, nazveme-li je starou školou, která vedle shora zmíněného eklekticismu hospodářskoteoretického je charakterizována hlavně tím, že do popředí svého naukového zájmu stavěla otázky praktické hospodářské politiky.“⁸

Vybralovo hodnocení velmi přesně presentuje v čem spočíval posun v přístupu Engliše a brněnské školy, oproti Bráfovu přístupu. Ostatně fakticky v téže době je obdobné stanovisko možno vyčíst i z kritiky Spannovy ekonomie v Chytilově Universalismu. Na jedné straně průnik metodologického individualismu, o který se opírá národohospodářská teorie, na straně druhé uchování společenského kontextu hospodářských procesů. „Normativní konstrukce vědy hospodářské není možná“⁹ zdůrazňuje Engliš. „Jednání člověka stává se hospodářským, je-li chtěno za účelem zmenšení subjektivní strasti.“¹⁰ Postulátem minima strasti se podle Engliše řídí člověk vždy, pokud pečuje o sebe. Shledali jsme, že jsou možné postuláty dva, subjektivní postulát minima strasti a objektivní postulát ideálu člověka.“¹¹ Oba postuláty jsou však rozdílná, protikladná ohniska. „Táž teorie nemůže mít dvě různá poznávací hlediska, poněvadž to vylučuje jednotnost způsobu pozorování a jednotnost soustavy vědeckých poznatků.“¹² Tady se Engliš ptá, zda skutečně oba postuláty ovládají lidské jednání. V odpovědi zdůrazňuje: „kdyby nebylo právního řádu, bylo by lidské jednání ovládáno pouze a jedině postulátem minima strasti.“¹³ Následné východisko pak znamená uchování kontinuity předchozích výkladů, když zdůrazní: „Péči o lidi jako objekt státem a právním řádem a péči lidí o sebe podle minima strasti nelze v téže teorii vykládat.“¹⁴

Svou roli při orientaci na problematiku metody sehrála nepochybně skutečnost, že na půdě právních věd probíhala diskuse o cílech a metodách směřujících k vyprofilování metodologie právní nauky. Fr. Weyr byl ztotožněn s filozofickým idealismem a noetickým dualismem toho, co jest a toho, co má být. Na tomto základě rozpracoval normativní právní teorii, která v meziválečném období zaujala dominantní pozici v metodologii právní vědy. Ucelený výklad přinesl již jeho spis *Základy filozofie právní* (1920); navazující spisy *Teorie práva* (1936) a *Úvod do studia právního* (1946) výklad upřesnily. Je nepochybné, že K. Engliš patřil mezi stoupence Weyrovy metodologie, ale je rovněž zřejmé Englišovo prvenství v rozpracování aplikace teleologického hlediska na hospodářskou vědu.

Obdobně jako v oblasti právní teorie se otázka metody a metodologie stávala jedním z dominujících témat vědy národohospodářské. Významnou roli sehrávalo již v úvodní části zdůrazněné spojení, často založené i na osobních kontaktech, kterými do Brna i Čech pronikal

⁸ Tamtéž, str. 383.

⁹ Engliš, K.: *Národní hospodářství*. Praha 1924, str. 575.

¹⁰ Tamtéž, str. 583.

¹¹ Tamtéž, str. 589.

¹² Tamtéž, str. 590.

¹³ Tamtéž, str. 591.

¹⁴ Tamtéž, str. 592.

vliv rakouské školy. Vlivným byl i dopad učení německé historické školy a její třetí generace. V neposlední řadě do českých zemí pronikalo i standardní pojetí metody a výklad autorů neoklasické ekonomie. Skutečně ucelený výklad teleologického poznávání publikoval K. Engliš v roce 1922 ve svých Základech hospodářského myšlení. Englišův výklad je (stejně jako u Weyra), úzce spjat s Kantovou noetikou, od které je odvozena teleologická metoda přesahující základní rámce forem poznávání I. Kanta.

Vedle již výše uvedené kritické reakce na dle jejich hlubokého přesvědčení neuspokojivý stav metody národohospodářské vědy, se do procesu konstituování metody brněnské školy promítl i další dominující aspekt, spojený se samotným pojetím národohospodářské vědy. Šíře nezbytného kontextu pojednávání o hospodářských otázkách, která je zakomponována v Bráfově pojetí, formulovala postoje a myšlení jeho žáků, včetně K. Engliše. Jak již bylo uvedeno, kladl Bráf důraz na pojetí národohospodářské vědy jako disciplíny zabývající se hospodářskou stránkou lidského společenství. Vedle rozměru, který se stal výchozí i dominující v neoklasické ekonomii, se stala součástí Englišovy národohospodářské vědy a následně součástí ekonomie brněnské školy i dimenze společenská. O tomto kontextu vypovídá Dobroslav Krejčí, tedy další z osobností, které jsou spjaty s jejím formováním a rozvojem. V příspěvku publikovaném ve Sborníku prací k počtě 50. narozenin dr. Karla Engliše poukázal současně na uvedený kontext i na jisté problémy s ním spjaté. Svůj příspěvek začal vzpomínkou na rok 1922, kdy Engliš vydal Základy národohospodářského myšlení a kdy, jak uvedl: „...byl jsem nadšen velikostí základní myšlenky i jasností a důsledností jejího provedení. Jen v jedné věci se mi zdálo, že důslednost ta jde příliš daleko: v příliš širokém vymezení předmětu hospodářských věd. Ne že bych neuznával, že vymezení to je dobře možné a logicky zcela správné, ale tušil jsem, že bude napadáno, že pro svou přílišnou šíři bude leckde na překážku uznání toho hlavního a velikého, co Engliš svým noetickým Kolumbovým vejcem přinesl nového do hospodářské teorie...“.¹⁵ V navazující úvaze pak vysvětlil svůj postoj tím, že jako hřích vnímal skutečnost, že důsledné rozvinutí určité myšlenky či souvislosti se může stát nepraktickým. Používal přirovnání o důsledném rozvinutí určitého výběžku krásné stavby, které může ohrozit samotné základy. „Neboť důslednost ve vědě nevyžaduje vždy a nutně, aby se ve vyvozování důsledků ze základní myšlenky šlo ve všech směrech až do krajnosti, i za meze účelnosti. Stačí jen, když také důsledky, u nichž z důvodů účelnosti zastavíme, jsou důsledně odvozeny z té myšlenky základní.“ Podle Krejčího je Kolumbovým vejcem noetického poznatku, jímž Engliš obohatil hospodářskou teorii to, jakým způsobem pozoruje, tedy z hlediska jednoho ze dvou zvláštních a originálních hospodářských postulátů, subjektivního postulátu minima strasti a objektivního postulátu ideálu člověka a společnosti lidské. Pro žáky a spolupracovníky Engliše se stalo charakteristické, že při aplikaci teleologické metody respektovali a uplatňovali teleologický přístup z hlediska jednoho z uvedených postulátů, přičemž druhý vnímali jako nezbytný a neoddělitelný kontext přístupu.

Skutečnost, že formování národohospodářské teorie brněnské školy bylo spjato s propracováním nové originální metody K. Engliše, a to v období, kdy problematika metod a metodologie patřila k prestižním, poznamenává i další vývoj brněnské školy. V naprosté většině prací se jednotliví autoři k těmto otázkám vraceli, zaujímalí stanoviska v polemikách a to nejen s odpůrci teleologické metody, ale i mezi sebou.¹⁶

¹⁵ Krejčí, D.: Předmět a rozdělení hospodářských věd. In.: Sborník prací k počtě 50. narozenin dra K. Engliše. Praha–Brno, Orbis 1930, s. 18-30.

¹⁶ Uvnitř školy probíhala velmi rozsáhlá polemika zejména mezi K. Englišem a J. Loevensteinem.

3. Kontinuita předmětu a metody v díle Václava Chytila

Václav Chytil ukončil studium na právnické fakultě v roce 1932 a v následujícím zimním semestru absolvoval v Bernu studijní pobyt zaměřený na politickou ekonomii. Po návratu působil jak na právnické fakultě, tak také v hospodářské praxi (aplikace daňového práva na berní správě v Brně). Svými pracemi se zařadil mezi nejvýznamnější osobnosti brněnské školy.¹⁷

V roce 1938 vyšla jeho nejvýznamnější monografie *Universalismus jako metoda hospodářské vědy* a v roce 1939 kniha *Vlny hospodářské konjunktury*. V té době působil jako docent pro obor národní hospodářství, národohospodářská nauka a politika na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, kde byl v roce 1945 jmenován řádným profesorem. Ve své hlavní teoretické práci *Universalismus* vystupoval jako důsledný pokračovatel Englišovy metody a z této pozice prováděl kritický rozbor hospodářské teorie O. Spanna, rakouského sociologa, národohospodáře a filozofa. V rozsáhlém spisu sledoval Chytil několik cílů. V pozadí přístupu stála především problematika metody a metodologie a autor cítil potřebu zaujmout stanovisko k názorům, které se objevily jak v české, tak zahraniční literatuře v souvislosti s Englišovou teleologickou hospodářskou teorií a jejím východiskem, Englišovou noetikou.¹⁸ V řadě publikací se objevovalo tvrzení o blízké myšlenkové příbuznosti Spannovy a Englišovy teorie v rovině metodologické, a proto byla těžištěm Chytilovy práce kritika Spannovy teorie. Chytil zdůrazňoval, že mu jde především o analýzu Spannovy metody hospodářské vědy jako přístupu, který si získal vliv zejména na německou národohospodářskou literaturu. Kniha však využil i k prezentaci metodologických názorů, které vyznával a zdůrazňoval, že vychází důsledně z metodologických názorů svých uznávaných a oblíbených autorit, Weyra a Engliše.

Navenek byla vnímána především jako osobní spor o autorství v přístupu, což zejména Loevenstein v úvodcích kritických statí zdůrazňoval (např. Loevenstein, 1930, 1931). Rozsáhlé odpovědi K. Engliše znamenají významné příspěvky k precizaci metodologie svého přístupu. Svým rozsahem i obsahem si však tento problém vyžaduje samostatné pojednání. Teleologická metoda měla řadu odpůrců zvnějšku, což je dáno několika významnými skutečnostmi. Metodologie je v rozporu s metodologií neoklasické ekonomie a samozřejmě především s „obecnou metodou vědy“, prezentovanou metodou přírodních věd a silným vlivem materialismu.

¹⁷ Přehled hlavní publikační činnosti Václava Chytila: *Universalismus jako metoda hospodářské vědy*. Praha–Brno, Orbis 1938; *Vlny hospodářské konjunktury*. Praha–Brno, Orbis 1939; *Norma a postulát*. In.: Sv. L.: *Sborník prací k počtě 50. narozenin dra Karla Engliše*. Brno, 1930; *Englišův hospodářský logicizmus*. Všehrd–List československých právníků, 1931, č. 1; *Pojmy ve vědě právní*. Všehrd–List československých právníků, 1931, č. 8; *Hugh Daltona „Základy veřejných financí“*. *Obzor národohospodářský*, 1932, č. 6; *Univ. prof. JUDr. Jan Loevenstein*. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1932, č. 5; *Jest vykazovati stabilizační rezervní fondy jako zdaněné, nebo nezdaněné?* *Časopis pro právní a státní vědu*, 1932, č. 6; *Teleologická teorie hospodářství*. *Sociální revue*, 1934; *O metodě a teoretických možnostech prognosy hospodářské budoucnosti*. In.: *Sbírka přednášek pořádaných Českou národohospodářskou společností*, 1939, č. 40; *Pojem družstva a družstevnictví*. *Družstevní sborník*, 1941, č. 2–3; *Vom Begriff des Ganzen (Kritische Behandlung)*. *Library, International, Philosophical*. (Bd. V.), 1941, č. 1; *Vom Begriff der Wirtschaft*. *Library, International, Philosophical*. Bd. V., 1941, č. 2; *Kompendium národního hospodářství se zřetelem k problematice peněžnictví a správy měny*. *Národní banky*, 1940–41; *Žirové peníze*. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1942, č. 7–8; *Hospodářské problémy Československé republiky*. *Pravda a život*, Sv. 12, 1947.

¹⁸ Chytil především poukazoval na Loevensteinovu (1886–1932) hlavní práci, ve které shrnul vlastní pojetí teleologie. Kniha *Velká teleologie. Konstrukce hospodářské noetiky* vyšla až po autorově smrti v roce 1933. O rovině sporů je možno usuzovat již z recenze knihy K. Engliše *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Recenze byla publikována v *Náší vědě*, roč. XII, číslo 1–3.

V závěrečné části práce se Chytil soustředil na kritiku Spannovy hospodářské teorie. Vyslovil názor, že pokus o založení nové metody vyplynul spíše z pohnutek filozofických, než z potřeby nalézt novou schůdnou cestu pro řešení daných empirických problémů, které nemohly být uspokojivě řešeny dosavadními metodami. Podle Chytila je jinak těžko vysvětlitelné, že po založení metody se Spann nesoustředí na systematickou aplikaci metody na hospodářskou problematiku.

Z hlediska použitých zdrojů vytýkal Spannovi zejména to, že nepostihl význam rakouské školy pro chápání hospodářské problematiky. V těchto pasážích vyjádřil Chytil i své hodnocení, když uvádí: „položila důraz na jednotlivce a jeho úvahy a hledala v nich východisko pro výklad hospodářských relací. Nazývá se právě proto, že obrací pozornost k subjektu, subjektivismem. Domnívala se však, že je psychologickou teorií a nedospěla k uspokojivému výsledku, zejména nedovedla vůbec vyložit problematiku finančněvědní, protože ztotožnila hospodářský subjekt se subjektem psychologickým. Vypracovala však svojí naukou o mezním užítku určité rudimenty nauky o myšlenkovém postupu pod maximálním účelem, k němuž jest rekurovati při výkladu hospodářského pořádku. Jakkoliv tato nauka trpí mnoha vnitřními vadami, je nedůsledná a do důsledků nepracovaná, znamená, jak již řečeno, základní pokrok ve vývoji hospodářské teorie.“¹⁹ Vytýkal Spannovi, že nejdříve základní myšlenky přijal, ale později je odmítl (např. mezní užitek jako výchozí kategorie), ale přitom názory a poznatky rakouské školy tvoří v konečném výkladu základní rámec jeho názorů na výchozí principy hospodárnosti. Současně ale ponechává v základech (či východiscích) výkladu tradiční klasické chápání hospodářskovědní problematiky, tedy prvky vzájemně nesourodé a neslučitelné. Ovlivňovala jej i německá historická škola, zejména A. Müller (německý romantismus, podle Chytila), a to především tendencí chápat národní hospodářství jako organický celek a povšechně také verbalismem.

Význam Chytilovy knihy charakterizoval J. Pospíšil slovy: „Chytilova kniha je rozbořením obecné metodologie a hospodářské teorie O. Spanna, německého filozofa a hospodáře, který je znám nejen jako zakladatel universalistické hospodářské teorie, nýbrž i sklonem k totalitním směrům politickým, jež v jeho díle hledaly svoji teoretickou fundaci... Pokud jde o vlastní autorův přínos, ukázal mimo kritickou zručnost též, že mladá generace brněnské školy neulpívá na tom, co bylo zakladateli školy vybudováno, nýbrž pokračuje dále v řešení problémů noetických a empiricko-vědních, a že výsledky nejen doplňuje, ale též, kde toho třeba, prohlubuje a nově funduje.“²⁰ S tímto hodnocením je možno plně souhlasit.

Závěr:

Souvislosti konstituování i rozvoje učení brněnské školy byly nepochybně formovány stavem a tendencemi vývoje ekonomie prvních desetiletí XX. století. Z hlavních teoretických prací i učebnicových výkladů je zřejmá snaha uplatnit v oblasti národohospodářské vědy nejnovější poznatky, které přinesl rozvoj neoklasické ekonomie, opírající se o metodologický individualismus.

Současně je možno vidět maximální úsilí o skloubení ekonomické přísně pozitivně orientované teorie se skutečností, že hospodářská soustava je soustavou společenskou s širokými dopady na společnost. Na rozdíl od Bráfova normativního výkladu, typického pro všechny reformní

¹⁹ Chytil, V.: *Universalismus jako metoda hospodářské vědy*. Praha–Brno, Orbis 1938, str. 313–314.

²⁰ Pospíšil, J.: *Spannova universalistická hospodářská teorie*. *Obzor národohospodářský*, 1938, str. 769–774.

proudy ekonomického myšlení druhé poloviny 19. století, se na půdě brněnské školy stalo řešením pokračování výkladu hospodářských otázek v následných kurzech praktické hospodářské politiky a finanční vědy. Pouze tento vzájemně propojený výklad měl pro uvedené autory skutečnou vypovídací hodnotu. Je mnoho aspektů odkazu této vývojové fáze českého ekonomického myšlení. Z pohledu soudobé ekonomie lze zdůraznit zejména:

- důsledné promítnutí noetiky do kategoriálního systému;
- schopnost skloubit obecně ekonomické hledisko a teoretickou analýzu problému s místem zkoumané souvislosti v životě společnosti;
- zohledňování společenských souvislostí hospodářského systému se projevovalo ve způsobu kladení otázek, na které je odpovídáno i v podmínkách pozitivního ekonomické teoretického systému.

Literatura

- [1] Bráf, A.: Národohospodářská theorie. Spisy Dra. Albína Bráfa. Sv. I. Nákladem Sborníku věd právních a státních. Praha, 1913.
- [2] Bráf, A.: Národohospodářská politika. Spisy Dra. Albína Bráfa. Sv. II. Nákladem Sborníku věd právních a státních. Praha, 1914.
- [3] Bráf, A.: Finanční věda. Spisy Dra. Albína Bráfa. Sv. III. Nákladem Sborníku věd právních a státních. Praha, 1915.
- [4] Bráf, A.: Listy o studium národohospodářském. Nákladem vlastním, Praha 1899.
- [5] Engliš, K.: Ekonomie a filozofie. Obzor národohospodářský, 1931, s. 391-405, 475-488, 529-541.
- [6] Engliš, K.: Teleologická theorie hospodářská a normativní theorie právní. Obzor národohospodářský, 1929, s. 177-192, 267-282.
- [7] Engliš, K.: Národní hospodářství. Brno, Fr. Borový 1924.
- [8] Engliš, K.: Theorie hodnoty a hodnocení. Praha, Melantrich 1947.
- [9] Engliš, K.: Hospodářská theorie a hospodářská politika. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Františka Weyra. Praha-Brno, Orbis 1939, s. 67 –75.
- [10] Fuchs, K., Lisý, J.: Vývoj ekonomického myšlení do nástupu marginalistické revoluce. Brno, MU ESF, 2003.
- [11] Chytil, V.: Universalismus jako metoda hospodářské vědy. Praha-Brno, Orbis 1938.
- [12] Krejčí, D.: Předmět a rozdělení hospodářských věd. In.: Sborník prací k počtě 50. narozenin dra K. Engliše. Praha-Brno, Orbis 1930, s. 18-30.
- [13] Loevenstein, J.: Teleologie jako myšlení ve zvláštní soustavě pojmů. In.: Sborník prací k počtě 50. narozenin dra K. Engliše. Praha-Brno, Orbis 1930, s. 31-72.
- [14] Loevenstein, J.: Sporné otázky teleologické konstrukce. Praha, Tiskem A. Wiesnera 1930.
- [15] Loevenstein, J.: Kritické poznámky k Englišově „Teleologii jako formě vědeckého poznání“. Naše věda, 1931, č. 1-3.
- [16] Pospíšil, J.: Spannova universalistická hospodářská teorie. Obzor národohospodářský, 1938, s. 769-774.
- [17] Vybral, V.: První soustava národního hospodářství. Obzor národohospodářský, 1938, č. 6, s. 381-399.
- [18] Vybral, V.: Problematika principu hospodárnosti v hospodářské teorii. In.: Sborník prací k počtě 50. narozenin dra K. Engliše. Praha-Brno, Orbis 1930, s. 93-143.

- [19] Vencovský, F.: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948. Brno, Masarykova universita 1997.
- [20] Weyr, F.: Úvod do studia právního (normativní theorie). Spisy právnické fakulty MU. (Svazek 132). Brno, 1994.
- [21] Zeman, F.: Pojem účele ve vědě hospodářské. In.: Sborník prací k počtě 50. narozenin dra K. Engliše. Praha-Brno, Orbis 1930, s. 74-92.

Summary

The article focuses on basic chains of causation which influenced constitution and development of the science of national economy at the Brno School of Economics. The school formed itself in the 1920s and 1930s at the Faculty of Law, Masaryk University in Brno. This work explains how the method and conception of the science in the context of both economy and theory was formed. It also points out the fact that the concept was influenced by sources of Czech economic thinking. The author of this article attempts to describe the reasons why a search for a new method and its gradual cultivation alike were so important at the Brno School. The article sums up by illustrating a continuity of approach as reflected in the second generation of the School representatives.